

Tuhfe-i Hattâtîn

Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddîn Efendi (2014), *Tuhfe-i Hattâtîn*, haz. Mustafa Koç, İstanbul, Klasik Yayınları, LXXXVIII + 752 s.

Yusuf Turan Günaydın*

Hattatlık tarihimizin klâsiklerinden biri olan *Tuhfe-i Hattâtîn*, yazma eserlere yaraşır bir özen ve kılı kırk yaran bir okuma (çeviriyazı) cehti ile araştırmacı ve okuyucuların dikkat nazarlarına sunulmuş bulunmaktadır. Müellif Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddîn Efendi (1719-1788) İslâm Ansiklopedisi'ndeki biyografisinde belirtildiği gibi "biyografi âlimi, mutasavvif ve hattat"tır. En önemli eserlerinden bir olan *Tuhfetü'l-Hattâtîn*, yıllarca önce İbnülemin Mahmud Kemal İnal tarafından geniş bir inceleme bölümü eklenerek 1928'de basılmıştı (*DİA-XXII*, s. 113-115). Biyografik eserlerinden ayrıca *Mecelletü'n-Nisâb* ve *Devhatü'l-Meşâyih* çok meşhurdur; ilki yazma, ikincisi matbu olarak kütüphanelere girmiştir. Her iki eser de biyografi alanına katkıları düşünülerek Cumhuriyet döneminde tıpkıbasım hâlinde yayınlanmıştır (*MN*, 2000; *DK*, 2005).

Eseri neşre hazırlayan Mustafa Koç, Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla 1148'de kayıtlı 230 varaklık yazma nüshayı esas almış bulunmaktadır. İbnülemin'in neşri de bu nüshayı esas almış olmakla beraber, Koç'un yazma nüshaları içinde en mütekâmili olarak görülebilecek bir nüshayı öncelemiş olması günümüz için yeterli görülebilir. İbnülemin, neşrinde bu ana nüshanın dışında başka eksik ve daha muahhar nüshaları da göz önünde bulundurduğundan onun çalışmasını bir tür edisyon kritik sayabiliriz. Koç, edisyon kritik yolunu tercih etmemekte ve sırf Murad Molla nüshasını esas almaktadır. Bunun sebebi de "Giriş"te belirtildiği üzere neşrettiği nüshanın Ebü'l-Muhtâr İbrâhîm Tâhir b. Mustafâ b. İbrâhîm tarafından müellif hattı nüsha esas alın-

arak istinsah edilmiş oluşu ve istinsah sonrası ana nüshayla mukabele edilmiş olduğuna dair kayda rastlanışıdır (s. XXXVIII).

Yine Giriş'te belirtildiğine göre *Tuhfe-i Hattâtîn*, "İstanbul, Edirne ve Bursa gibi şehirlerin nüfusu elekten geçirilircesine" telif edilmiş, böylece hattatlık tarihimizin yapı taşları olarak daha önce Gelibolulu Mustafa Âlî (*Menâkıb-ı Hünerverân*), Nefeszâde İbrâhîm (*Gülzâr-ı Savâb*) ve Necîb Efendi (*Devhatü'l-Küttâb*) gibi müellifler tarafından kaleme alınan hattatlık ve hattatlarla ilgili eserlerden tercüme-i hâl sayısı bakımından daha zengin bir muhteva kazanmıştır.

Müstakîmzâde'nin, hattat biyografilerini kaleme alırken eserlerinin dinî ve sivil mimarîde temsil edilip edilmediği hususuna özel bir önem atfetmesi ise günümüze ulaşan vakıf eserlerinde yer alan hatlarda rastlanan imzaların kimlikleriyle ilgili ayrıntılara ulaşmayı kolaylaştırıcı bir unsurdur. Elbette hattatların eserleri, belli başlı mahsulleri, *Kur'ân* (Mushaf) yazıp yazmadıkları gibi hususlar da Müstakîmzâde'nin dikkat sahasındadır.

Tuhfe-i Hattâtîn'in yazılı kaynaklarının Mustafa Koç tarafından Giriş'te tek tek tespit edilmesine (s. XXXIX-LVIII) ek olarak Müstakîmzâde'nin daha birçok farklı kaynağa başvurmuş olduğunu da öğreniyoruz: Türbe ve camilere vakfedilen "rahle Mushafları", Topkapı Sarayında mahfuz eserler, bizzat tanıdığı şahısların husûsî koleksiyonları, müzayedelerde rastladığı hattı güzel metinler, "hat meclislerinde mütedâvil bahisler", bulunduğu icazet merasimleri ilh. (s. XXXV) gibi birçok malzeme ve fırsatı değerlendirmiş oluşu, hat sahasında müellifin engin tecessüsünü hakkıyla ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Mustafa Koç'un

* Araştırmacı, Türk Tarih Kurumu Arşiv Birimi, ygunaydin@ttk.gov.tr

“Döneminin sanat hayatını bu kadar canlı anlatan bir başka biyografik esere sahip değiliz.” (s. XXXVI) cümlesi bir hakkı teslim açısından önemli görünmektedir.

Yazma metinleri neşre hazırlarken ihmâl edilmemesi gereken bütün hususlara riayet edilerek hazırlanmış bu metin, “Harfü’l-Elif”ten itibaren “Harfü’l-Yâ”a kadar eksiksiz bir ‘İçindekiler’ ile başlamaktadır. Eser, Mustafa Koç’un yazdığı “Giriş”ten sonra ilk kez bu neşirde yer alan ve Cumhuriyet devrinin ünlü hattatlarından Necmeddin Okyay (1883-1976) tarafından kaleme alınmış “*Tuhfe-i Hattâtîn’e Katkıları*” başlıklı ilk ek ve İbnülemin’in kendi neşrinde yer verdiği “Müstakîmzâde’nin Hayatı” başlıklı ikinci ek ile devam ederek ana metne kadar kusursuz bir ilerleyişle akmaktadır. Necmeddin Oktay’ın “Katkılar”ı (s. LIX-LXIV) Süheyl Ünver (1898-1986) tarafından derlenmiştir. İbnülemin’in yazdığı biyografi ise Mustafa Koç’un gayet nezih bir ifadeyle vurguladığı gibi “(...) yeniden Müstakîmzâde biyografisi üzerinde kalem oynatmak edebe mugayir oldu.” (s. XXXVIII-XXXIX) düşüncesiyle esere eklenmiştir (s. LXV-LXXVII). *Son Hattatlar* müellifinin, üstelik biyografi yazma konusundaki müthiş çabasına *Son Asır Türk Şairleri*’nde yeterince şahit olduğumuz İbnülemin’in büyük bir tecessüs ve coşkuyla yazdığı bu biyografinin matbu neşirden iktibas yoluyla bu neşre de alınmış olması isabetli olmuştur. Gerek Koç’un kaleme aldığı “Giriş”, gerekse her iki ekte yer alan metinler için bir “Kaynakça” oluşturulması da böyle bir neşrin ciddiyetini ve faydalanılabilirliğini artıran bir âmidir.

Ana metnin özelliklerine teferruatlı bir biçimde değinecek olursak şu hususların göze çarptığını söyleyebiliriz:

Öncelikle belirtmeliyiz ki Müstakîmzâde’nin oldukça külfetli bir üslûbu vardır. Ana metin ilk olarak bir “Dibâçe” (s. 3), hemen peşinden “Muakaddime” (s. 3-6) ile başlamaktadır. Müstakîmzâde daha sonra “Fâtiha-i Sırr-ı Hadîs u Kadîm” başlığını açmış ve burada hatla ilgili bir “kırk hadîs” derlemesi oluşturmuştur (s. 7-20). Bu bölümde yer verilen hadîslerin ana kaynaklarını Müstakîmzâde metin içinde belirtmişse de Mus-

tafa Koç, bunları hadîs külliyyâtımızın yeni ve ilmî neşirlerinden bularak ayrıca dipnotlarda göstermiştir. Böylece söz konusu hadîs toplamıyla ilgili olarak okuyucunun kafasında oluşabilecek kaynak bilgisi zâfiyetini ortadan kaldırmış olmaktadır.

Kırk hadîs toplamından sonra ve bütün hattatlardan önce “Resûlullah Muhammed Mustafâ Mahmûd Ahmed” başlıklı bir bölüm başlığı açmış olması ise ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. Fakat metin okunup da Hazret-i Peygamber’in hayatı boyunca hat (yazı) ile alâkasının dile getirildiği görülünce bu bölümün (s. 21-23) eser için nasıl bir ‘mütemmim cüz’ teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Nihayet biyografilere başlanmadan önce “Ebced” kelimesiyle ifade edilen bir ara başlık (s. 25) yer almaktadır ki bu bölümcük efrâdını câmi, ağyârını mâni bir ifade tarzıyla geniş bilgi için okuyucuyu *Tuhfe-i Şâhidî*’ye yönlendirmektedir.

Eser alfabetik düzeni içinde İbrâhîm b. İbrâhîm ed-Düveyrî /ed-Düvîrî” künyeli bir hattatla başlamaktadır. Öncelikle bu biyografide göze çarptığı üzere Müstakîmzâde bütün hattatların doğum ve ölüm tarihlerini tespit edememiştir. Modern biyografi yazıcılığında çok önemli görülen bu husus, Müstakîmzâde’nin çabası göz önüne alındığında büyük bir eksiklik sayılamaz. Sonuçta doğum ve ölüm tarihini tespit edemese de hangi hattattan icazetli olduğunu, yaşadığı şehirleri tespit etmiş ve bu ipuçlarından yola çıkılarak hattatın yaşadığı tarih dilimini yaklaşık olarak anlayabilmemiz için ışık tutmuştur. Üstelik -yine bu biyografide olduğu gibi- ed-Düveyrî’nin Ali b. Mehmed adlı bir talebesinden “tarafımıza bi’l-vesîka ifâde” tabiriyle ilk kez bu eserde kullandığı, bizzat derlediği biyografik ayrıntılara yer vermiştir. Böyle, altında kaynakçası olmayan tamamen bu esere özgü maddeler varsa da birçok biyografinin hemen altında köşeli parantezle ve ana metinden daha küçük bir puntoyla -oldukça şık bir görünümle- kaynakça bilgisi serdedilmektedir. Eseri neşre hazırlayanın titizliğine ve metne katkısına örnek olarak dipnotlar aracılığıyla sunduğu zengin ayrıntıları hemen zikretmek gerekmektedir. Bu dipnotlar, şüphesiz ki ana metni daha aydın ve net bir hâle getirmektedir.

Metinde geçen Arapça ifadeler (şiiirler, atasözü ve deyimler) transliterasyon yoluyla yazılmış ve ayrıca Arapça dizdirilmemiştir. Üstelik bu metinler dipnotlarda Türkçeye tercüme de edilmiştir. Bu durumda transliterasyona başvurmaktaansa Arap harfleriyle dizmek yoluna da gidilebilirdi; o zaman zaten Türkçesi dipnotlarda verilen metinler, orijinal harfleriyle Arapça bilen okuyucuya sunulmuş olurdu. Zannımızca Arapçadan aktarmalarda ilmî transkripsiyonda esas alınan harflerin kullanılmaması, Arapça bilen okuyucu için bir sıkıntı doğurmayacaktır. Aslanan bu tür alıntılarının sağlam bir biçimde okunmuş ve aktarılmış, ayrıca tercüme edilmiş olmasıdır.

Bütün metin boyunca ilmî transkripsiyon harfleri kullanılmamış bulunmaktadır. Hafifletilmiş transkripsiyon veya transliterasyonun tercih edilmiş oluşu, zaten Türkçesi oldukça külfetli / ağıdalı bulunan metni bir miktar da olsa bu külfetten uzaklaştırmış görünmektedir. Dolayısıyla bu tercihin de isabetli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ilmî transkripsiyon işaretleri metne oldukça ağır bir görüntü vermektedir.

Hattatlık tarihimizin en dolu eseri sayılan bu eserin bütün kütüphanelere girecek şekilde yeni harflerle basılmış olması irfanımız için büyük bir

kazançtır. Sağlam bir okumayla, kendi içinde bütünlüğü, tutarlılığı bulunan bir usûle riayet edilerek ortaya konulan bu yayın, ülkemizde gittikçe ilgilisi artmakta olan birçok araştırma alanına katkısı olacak bir eserin yeniden hayat bulması olarak değerlendirilmelidir. Öncelikle biyografi çalışan araştırmacılara katkısı olacaktır. İster siyasî tarih, ister sanat ve edebiyat tarihi, isterse dinî ilimlerin tarihi üzerinde çalışanlar olsun, birçok araştırmacının bu eserde hattatlık ortak paydasında bir araya gelen zevâtla bir şekilde yolları kesişecektir. Eserin bilhassa vakıf eserleri üzerinde çalışan sanat tarihçileri için -hacimli boyutuna rağmen- bir el kitabı özelliği taşıdığını vurgulamak ise zait olacaktır.

Eser formalı-dikişli ve cilt kapaklı yayınlanmıştır ki, yazma bir metnin neşrine dayalı böyle bir çalışmaya yakışan temel cilt özellikleri de bunlardır. Açık renk şamua (ivory) kâğıda basılı oluşu ise kitabın estetik görünümüne katkı sağlamaktadır. Bölüm aralarındaki zemin baskılı perde sayfaları ve ara başlıklarda kullanılan farklı renk, matbu bir eseri âdeta özenle istinsah edilmiş yazma bir eserdeki cazibeye yaklaştırmaktadır. Böyle temel bir eser için hiçbir çabadan kaçmamış gözüken Klasik Yayınlarını da bu bakımdan ayrıca kutlamak gerekir.